

3765321051

101

KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

RHB

G. K. HARVILD

TIVOLI

I FORTID OG NUTID

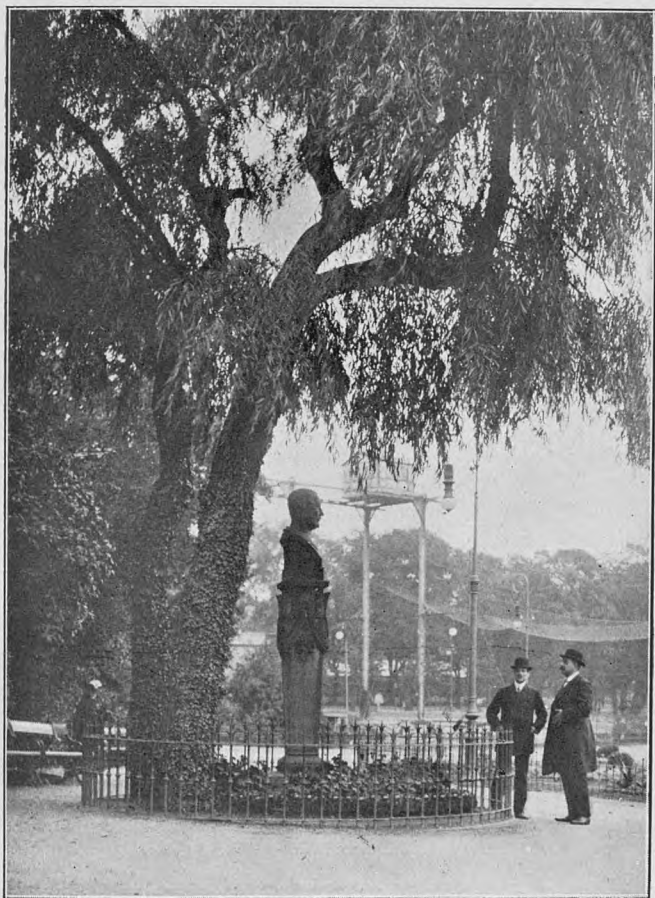

KØBENHAVN
• MDCDXXVI •

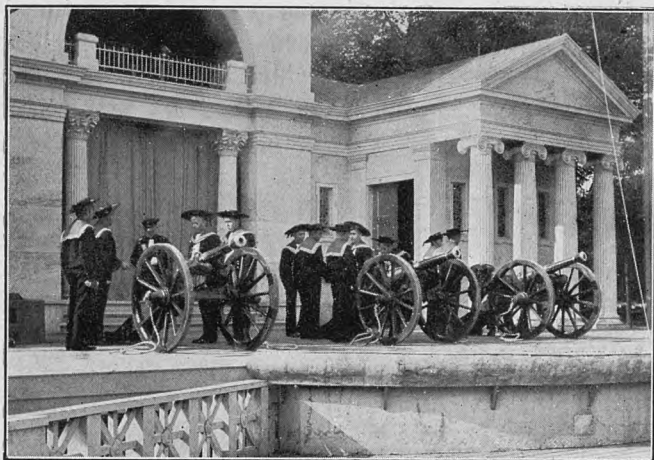
~~09.73
LAI
H~~

REVUE
DE L'ÉCOLE
NATIONALE
DES BEAUX-ARTS

3866

Georg Carstensens Monument.

Kanonsalut paa Plænen.

GEORG CARSTENSEN

Under Sydens glødende Sol, ved det tindrende blaa Middelhav, ombølget af en Luft, halvt vesteuropæisk, halvt østerlandsk, fødtes Tivolis Grundlægger, *Georg Carstensen*, i Algier. Hans Barneøjnes første Indtryk var skønhedsmættede og farvestraalende; sommerligt luftige og lette Bygninger i orientalsk Stil var hans første Omgivelser; der var Lys og Fest i hans Barndomshjem, hvis Gæster var lige saa kosmopolitiske som hans egen Afstamning.

Der er næppe Tvivl om, at det er Afspejlingen af denne fantasirige Hjærnes Barndomsindtryk, som gav det Etablissement, han 30 Aar senere skabte under Nordens kølige Himmél, sit ejendommelige Præg, der straks paa Aabningsaftenen, Tirsdag den 15. August 1843, forbavsede og henrykkede Københavnerne, og som meget hurtigt vandt international Berømmelse.

Georg Carstensen, der havde faaet selve det hidtil ukrænkelige gamle Fæstningsterræn tæt udenfor Vesterport overladt af Kong Christian VIII ved det snildt anbragte Argument, „at naar Folk morer sig, saa politiserer de ikke“, var altsaa Privilegiehaver med Lejeret til et ca. 150,000 □ Alen stort Areal, som kostede 472 Rigsdaler og 3 Mark, altsaa 945 Kr. i aarlig Leje (Tivolis Lejeafgift til Københavns Kommune er i 1926 for omtrent samme Areal over 400,000 Kroner aarlig). Men Kapital havde Carstensen ikke, og kun med stort Besvær fik han stablet en Aktiekapital af 25,000 Rigsdaler paa Benene. Saa tog han fat med en utrolig Energi. Som Over-Architekt og Over-Gartner ridsede han selv Bygninger og Anlæg op i store Træk, overladende Detailtegningerne til Mænd som Architekt *H. C. Stilling* og Dekorator *Carl J. A. Løffler*.

Paa 2 Maaneder var „Tivoli“ klar til Aabning. Den første Aften gik 3,615 Personer i Tivoli, og allerede Søndagen derefter omtrent 10,000. Aaret efter kunde Stiftelsesdagen fejres med et Besøg af ca. 16,000 Mennesker, og København havde dengang kun 120,000 Indbyggere. Det var altsaa en afgjort Sukces, og Carstensen blev Københavnerens Yndling. Derimod ikke Bestyrelsens og Aktionærernes. Den mindste Modgang gjorde dem nervøse, og Medgangen gjorde dem glubske i deres Krav om Udbytte.

I Aaret 1844 gøs de af Skræk for den nye Roskilde-Jærnbane, som sagdes at skulle gaa midt igennem Tivoli. (Det blev dog først 64 Aar senere, i 1908, at Anlægget af den nye Personbanegaard berøvede Tivoli en Del af det sydvestlige Terræn, hvor den gamle Bazarbygning, Labyrinten o. s. v. var beliggende.) Og kort Tid efter blev Aktionærerne grebne af en ren Panik i Anledning af „Klampenborg Vandkuranstalt“s Oprettelse. I det paafølgende Aar startede

Georg Carstensen „Casino“ som et Vintertivoli; men Planen var forfejlet, og Foretagendet gav Tab.

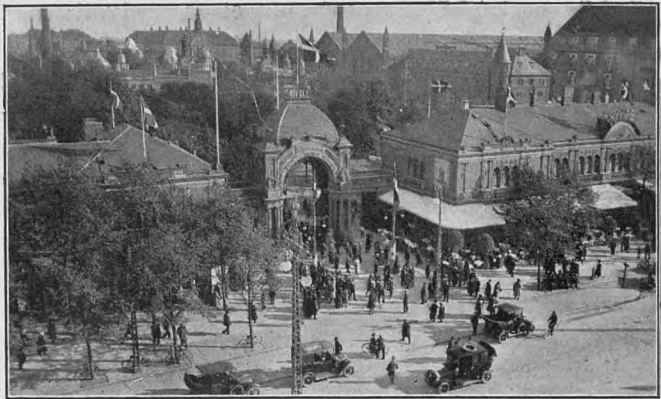
I Aaret 1848 var Forholdet mellem Carstensen og Tivolis Bestyrelse saa slet som vel muligt, og Carstensen drog som Frivillig i Krigen med den Besked til Aktieselskabet, at dersom Krigsbegivenhederne gav Anledning til Glædesfester, kunde man blot sende Bud efter ham, saa skulde han arrangere dem. Bestyrelsens Svar var at nægte at betale ham Gage, og dermed var Bruddet sket.

Led og ked af det hele, pint af økonomiske Vanskeligheder rejste Carstensen til Vestindien, blev Adjutant hos Guvernøren, tog et Par Aar efter sin Afsked fra Hæren og rejste til Nordamerika, deltog i Konkurrencen om Tegningen til Industriudstillingsbygningen i New-York, vandt ogsaa Prisen, men berøvedes ved en Finanskatastrofe Udbyttet deraf.

I 1857 vendte Carstensen tilbage til København for, efter en mislykket Kamp med Tivolis Direktion om sine formentlige Rettigheder, at forberede et dræbende Slag mod sit eget Værk ved at købe den Gersonske Ejendom i Frederiksberg Allé og dér grundlægge Forlystelsesetablissementet „Alhambra“.

Midt under Forberedelserne hertil ramte Døden ham den 4. Januar 1857 i en Alder af kun 45 Aar, og han oplevede saaledes ikke at se „Alhambra“ fuldført, endsige dets kortvarige og afmægtige Konkurrence med Tivoli.

Tivoli blev Georg Carstensens store Værk, som nu fylder 83 Aar, og som, tro imod Carstensens egne Ord: „Tivoli bliver aldrig færdig“, stadig omformes, fornyes, moderniseres, kort sagt „lever“, og som i Taknemmelighed mindes sin fantasifulde, geniale Skaber.

Indgangen mod Vesterbro.

MUSIKEN I TIVOLI

Blandt Tivolis Forlystelser indtog for 83 Aar siden, ligesom den Dag i Dag, Musiken en dominerende Plads. Carstensens glimrende Evne til at finde de rette Mænd til at bære Tivoli frem, gav sig ingen-
sinde bedre Udslag end i Valget af *H. C. Lumbye* til med sit Strygeorkester at koncertere i Tivolis „Koncertsalon“.

Det var en stor firkantet Pavillon med Glasvægge, der først i 1863 afløstes af den af *H. Stilling* opførte ottekantede Koncertsal, som i 1902 under Navnet „Glassalen“ omdannedes til Brug for sceniske Forestillinger og i 1906 yderligere ombyggedes til Teater for derpaa, i 1917, atter at føres tilbage til Anvendelse som Koncertsal for Harmoniorkestret.

I Tivolis tre første Sæsoner koncerterede „Det Lumbyeske Selskab“ afvekslende med *Braunsteins* Hornorkester, men derefter samledes de to Orkestre under *H. C. Lumbyes* Taktstok, som nu blev svunget over 32 Musici.

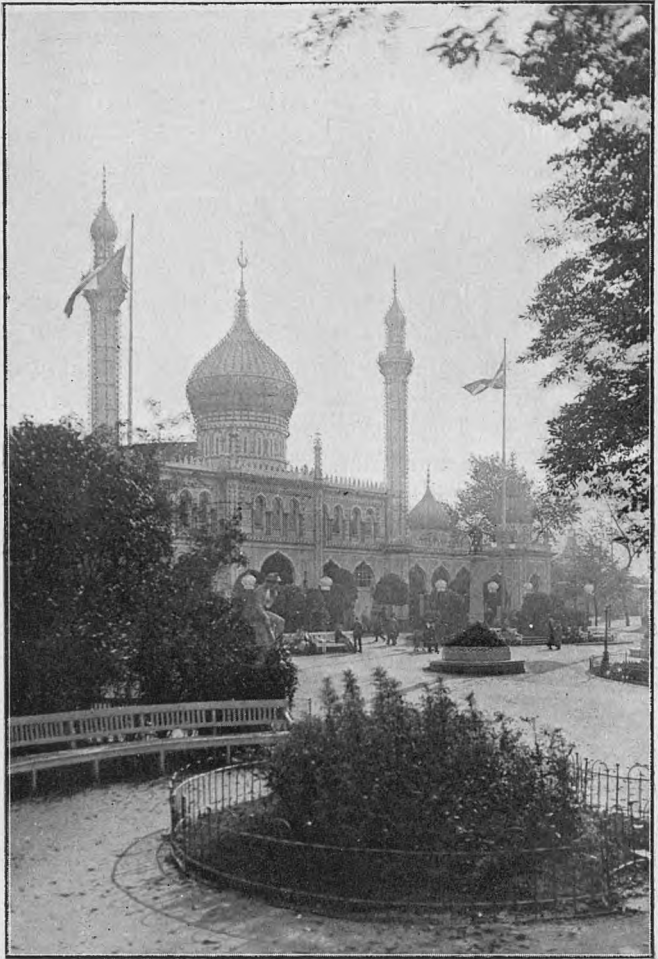
Her spillede under Publikums Jubel først og fremmest Lumbyes egne Kompositioner; den geniale Dansekomponist rystede dem jo bogstaveligt ud af sine Ærmer i Hundredvis. Her hørtes første Gang de Melodier, som kom til at klinge over hele Verden og som den Dag i Dag spilles under stormende Bifald: „Champagnegaloppen“, „Drømmebilder“, „Amélie-Vals“, „En Sommernat paa Møens Klint“, „Krolls Ballklänge“, „En Tur paa Dyrehavsbakken“ og alle de i Tivoli og Tivolis Forlystelser tilegnede Polkaer, Valse og Galopper. Et saare yndet Nummer, som Publikum aldrig syntes at kunne høre for ofte, var *Johan Strauss'* (senior) „Annen Polka“, populært kaldet „Nr. 3“.

Kuriøst nok har man allerede i Tivolis første Sæsoner disputeret bravt pro et contra den alvorligere Musik i Koncertsalen. I Carstensens egen officielle Monitor „Tivoli-Avisen“ betonedes det, at „al Musik af en mere alvorlig Karakter vilde endogsaa være af en ren parodisk Virkning paa et Sted, hvor den ikke har mere hjemme end Danse- og Operamusik i en Kirke“.

Ikke desto mindre prøvede Lumbye sig forsigtigt frem med en Ouverture i hver Afdeling, og den 4. August 1846 opførtes den første Symfoni i Tivoli (af Schubert). Først et Par Aar senere indgik Lørdags-Symfonikoncerterne som et fast Led i Tivolis Program.

Aarene gik, og H. C. Lumbye blev „Gamle Lumbye“, hans Helbred, navnlig Hørelsen svækkedes, og Sæsonen 1872 blev den sidste, i hvilken han dirigerede. Han døde 1874, og samme Aar rejstes hans Buste foran Koncertsalen.

Tivolis Bestyrelse overdrog de tre betydeligste Musikautoriteter: Niels W. Gade, J. P. E. Hartmann og S. Paulli at udpege Lumbyes Efterfølger, og de

Koncertsalen.

valgte *Balduin Dahl*, hvis Fader havde dirigeret Pantomime-teatrets Orkester, og som selv havde arvet denne Plads, foruden at han dirigerede et lille Blæse-orkester foran Bazarplænen.

Balduin Dahl havde den Skæbne ret ofte at være

Genstand for livlige Meningskampe mellem Koncertsalens Publikum. Allerede paa Aabningsaftenen den 11. Maj 1873 modtoges han med Piben og Hyssen og forskellige uparlamentariske Tilraab fra en stor Del af Publikum, der havde overført Kærligheden til H. C. Lumbye paa hans Sønner, Carl og Georg, som man havde set saa at sige vokse op i Faderens Orkester.

Men Balduin Dahl havde ogsaa en stor Tilhænger-skare, der hyldede ham begejstret, og i Aarenes Løb vandt den statelige Dirigent med det sylespidst vik-sede Overskæg og det skinnende hvide Skjortebryst en meget betydelig Popularitet, som kun i en kortere Periode i 1881 blev udsat for en alvorlig Rystelse ved den af hans Modstandere opagiterede Forfølgelse imod ham i Anledning af den nok som bekendte Affære med Hyldesten til Generalfeltmarskal Moltke, hvorved Koncertsalen en Række Aftener blev Skue-pladsen for heftige Tumulter.

Balduin Dahl gjorde sig til Opgave at indføre de fleste nyere Kompositioner af Værdi, som fremkom i Udlandet, og bidrog i høj Grad til at udvikle Interessen og Smagen for god Musik. Under hans Direktion optraadte en Række udenlandske Berømt-heder som Solister i Tivolis Koncertsal; eksempelvis skal her blot nævnes Sangerinder som *Zelia Trebelli*, *Carlotta Patti*, *Emma Thursby*, *Hermine Braga*, *Selma Ek*, *Sigrud Wolff*, *Anna Judic* og *Anna Pettersson*; Sangere som *Arvid Ødman*, *Algot Lange*, *Heinrich Bötcl* og *Salomon Smith* foruden mange af vore hjemlige, fremragende Kunstnerinder og Kunstnere.

Balduin Dahl var heller ikke bange for at vige Pladsen ved Dirigentpulten for fremmede, berømte Dirigenter, f. Eks. *Joseph Gungl*, *Edvard Strauss*, *Fahrbach*, *Olivier Métra* og *Kéler Béla*; ogsaa *Emil Hartmann* og *Johan Svendsen* har i Dahls Tid diri-

geret deres egne Værker i Tivolis Koncertsal, som virkelig efterhaanden blev et Centrum i nordisk Musikliv.

Da Balduin Dahl midt i Sæsonen 1891 afgik ved Døden efter nogen Tids Sygdom, blev *Georg Lumbye*, der sammen med *C. C. Møller* havde vikarieret som Dirigent i Koncertsalen, omsider Enehersker ved den Pult, hvor i sin Tid hans Fader havde vundet sine største Sejre. Han fortsatte Ledelsen af Koncerterne i samme gode Spor under Medvirkning af adskillige udenlandske, men særlig indenlandske Kunstnere.

Allerede i 1897 maatte *Georg Lumbye* paa Grund af tiltagende Sygdom trække sig tilbage midt i Sæsonen, og Koncerterne lededes i Resten af Sæsonen af *Fr. Schnedler-Petersen*. Desuden dirigerede som Gæster *Eugène d'Harcourt*, *Louis Ganne*, *Emil Hartmann* og *Joachim Andersen*.

Fra det følgende Aar ansattes efter Indstilling af en nedsat Kommission af Musikautoriteter Kapelmester *Joachim Andersen* som Dirigent. Hans dygtige og højtstræbende Ledelse af Koncertsalens Orkester fæstnede disse Koncerters Stilling indenfor Københavns Musikliv.

I hans Direktions-Epoke foretoges Overflytningen til den store nye Koncertsal, opført i maurisk Stil af Architekterne *Rich. Bergmann* og *K. Arne-Petersen*. Den indviedes den 7. Maj 1902 med en Fest-Kantate af Professor *C. F. E. Horneman*. Foruden saa godt som alle vore hjemlige første Kunstnere og Kunstnere har et meget stort Antal udenlandske Berømtheder indenfor Musikverdenen optraadt i denne Koncertsal; her skal blot nævnes nogle faa Navne i Flæng: Sangerinderne *Yvonne de Tréville*, *Madame Charles Cahier*, *Ida Ekman*, *Maikki Järnefelt*, *Borghild Langgaard* o. m. fl., Kammersanger *Franz Naval*, Hof-sanger *John Forsell*, Harpenisten *Wilh. Posse*, Bratschisten, Professor *Hermann Ritter* o. m. fl.

Umiddelbart før Sæsonens Aabning 1909 afgik Professor *Joachim Andersen* ved Døden og efter Indstilling af et Udvalg af Musikautoriteter ansatte Tivolis Direktion *Fr. Schnedler-Petersen* som Dirigent i Koncertsalen, hvor Komponisten *Ludolf Nielsen* midlertidigt havde ledet Koncerterne.

I Sæsonen 1909 dirigerede kgl. Kapelmester *Johan Svendsen* to Symfonikoncerter, og i Juli Maaned 1911 ledede Komponisten *Otto Olsen* Koncerterne under *Schnedler-Petersens* Sygdom.

Nu — i Tivolis 84de Sæson — staar Hr. *Schnedler-Petersen* i Spidsen for et Orkester paa 48 Medlemmer — ved Symfonikoncerterne endda betydeligt forøget — og vedligeholder saavel for de almindelige Koncert-Afdelingers som for Symfoni- og Solistkoncerternes Vedkommende paa den smukkeste Maade de hævdvundne Traditioner.

Blandt de talrige udenlandske berømte Kunstnerinder og Kunstnere, som under Kapelmester *Schnedler-Petersens* Direktion er optraadt i Tivolis Koncertsal skal saaledes nævnes: *Ellen Gulbranson*, *Valentine Rostin*, *Edith de Lys*, *Andrejewa Skilondz*, *Claire Dux*, *Ch. Cahier*, *Frieda Hempel*, *Rosalie Gorskaja*, *Karin Branzell*, *Maria Ivogün*, *Willy Burmester*, *Tossy Spiwakowski*, *Severin Eisenberger*, *Igor Strawinsky*, *Ignaz Friedman*, *Dimitri Smirnoff*, *Beniamino Gigli*, *Gregor Pirogoff* og *Joseph Hislop* — for blot at anføre et Udvalg af de mest navnkundige fremmede Stjerner paa Musikens Firmament. Men desuden har flere berømte, udenlandske Kor og saa at sige alle vore hjemlige betydelige Kunstnerinder og Kunstnere paa Sangens og Instrumentalmusikens Omraade til Stadighed været Solister i Koncertsalen, hvor endelig ogsaa en Mængde unge Talenter i Aarenes Løb har haft deres Debut og lagt Grunden til senere Ry.

Bazaren.

I Tivolis Programmer fremtræder „Harmoniorkestret“ første Gang i Sæsonen 1875. Forinden havde ganske vist et Blæseorkester haft en beskedent Plads ved Kunstnerplænen; men nu fik det en langt større Betydning i Tivolis musikalske Underholdning.

Omkring den muslingskal-formede Pavillon samledes i Aarenes Løb et stort og trofast Publikum, der uden musikkritiske Pretentioner glædede sig over Orkestrets Ydelser under Ledelse af den populære Dirigent *C. C. Møller*, senere tillige under Direktion af *Georg Lumbye*, idet de to Dirigenter skiftevis delte Afdelingerne mellem sig, og derefter, da *Georg Lumbye* ansattes i Koncertsalen, af *C. C. Møller* og *Carl Lumbye*, som fra 1894, efter den førstnævntes Død, blev Ene-dirigent, indtil han i Sæsonen 1909 af Helbredshensyn maatte nedlægge sin Taktstok.

Hans Efterfølger blev Musikdirigent *Carl Gottschalksen*, som indtil Udgangen af Sæsonen 1912 ledede Harmoniorkestret, i hvis Pavillon ogsaa Musikdirektør *Wald. Neumann* og nogle enkelte Sangere og Sangerinder i Tidens Løb har optraadt.

Ved den i 1913 paa Grund af Hovedbanegaardens og Bernstorffsgades Anlæg nødvendiggjorte Nedrivning af Harmoniorkester-Pavillonen (som en Gang tidligere havde været ombygget), flyttedes den hen i Hjørnet af Wivels Terrasse i Facadebygningen.

Ved Dirigentpulten alternerede i Sæsonen 1913 forskellige Orkesterchefer: *Axel Schiöler*, *F. Hemme*, *Aug. V. Th. Knudsen* og *J. Norup*; men fra og med den paafølgende Sæson har den nuværende Kapelmester *F. Hemme* uafbrudt været Harmoniorkestrets Leder, og flyttede med dette ind i den gamle „Glassal“, da dette Lokale efter 15 Sæsoners Anvendelse som Teater paany i 1917 blev Koncertsal.

Under Hr. Hemmes Direktion har mange, særlig Kunstnere fra den kgl. Opera, assisteret som Solister, og som Dirigent-Vikarer har den kgl. Livgardes Musikdirektører *Valdemar Nielsen* og *Th. Dyring* lejlighedsvis fungeret. Endelig har enkelte udenlandske — navnlig svenske — Militærkapeller fra Tid til anden koncerteret i Glassalen.

* * *

Det saakaldte „Promenade-Orkester“ er af langt nyere Dato. Det oprettedes i 1906 i den gamle Koncertsals (nu „Glassalen“) Veranda vis à vis H. C. Lumbyes Buste, og dets Mission var navnlig at drage Strømmen af Promenerende til Terrænet omkring den gamle Koncertsal, som efter dennes Ombygning til Teater kom til at savne det Folkeliv, der udfoldede sig i fordums Dage paa dette da saa yndede Strøg, hvorfra det spadserende Publikum kunde høre de dæmpede Toner fra Koncertsals-Orkestret.

Promenade-Orkestret dirigeredes først af *Carl Gottschalksen*, dernæst (efter et kortvarigt Vikariat af *Sophus Borch*) af *Sophus Stockmarr*, og fra 1911, da

det fik sin særlige Pavillon nær ved Kunstnerplænen, af *Hans Ishøj*, der ledede det indtil Udgangen af Sæsonen 1916.

Det følgende Aar overtog Musikdirektør *Ulrich Andersen* Promenade-Orkestret, som fik en ny Plads i en lille Pavillon skraas for Pantomimeteatret. Umiddelbart før Sæsonens Aabning i 1921 maatte Hr. Andersen paa Grund af Sygdom nedlægge sin Taktstok — han havde i en længere Aarrække ogsaa dirigeret Pantomimeteatrets Orkester — og som Orkesterleder begge Steder blev nu i Hast ansat den wienske Kapelmester *Oscar Stalla*; men allerede næste Aar engageredes Løjtnant *Hjalmar Koefoed*, under hvis Direktion det lille Frilufts-Orkester har vundet sig megen Popularitet hos Publikum.

Ogsaa fra dette Orkestres Tribuner har i Aarenes Løb adskillige kendte danske Sangerinder og Sangere i Operette-Genren glædet det promenerende Publikum med deres Foredrag.

PANTOMIMETEATRET

„Den stumme Scene“ — ikke i Benævnelsens moderne Betydning som Filmsteater, men *Pantomimen* — har fra Tivolis allerførste Tid hørt til Etablissementets faste og mest populære Attraktioner. Det skyldtes i første Række den Mand, hvem Georg Carstensen med et lykkeligt Greb knyttede til sig, og som i over 50 Aar var Teatrets bærende Kraft, Barneverdenens tiljublede Yndling, *N. H. Volkersen*, hvis Pjerrotfremstilling bar Genialitetens Præg.

„Artist Volkersen“, som han til sin Død kaldte sig, var Akrobat ved Gauthiers Beriderselskab, som optraadte paa Petolettis „Vesterbros Teater“. Her spil-

Pantomime-Teatret.

lede han sin første Pjerrot i Casortis Pantomime „Den bedragne Skræder“, instrueret af Petoletti, som var Casortis Svingersøn.

Aaret før Tivoli aabnede, engageredes han til Brødrene Prices berømte „Morskabsteater“ sammen med Hesse, der indtil sin høje Alderdom med usvækket Vivacitet gjorde sine „Pas“ paa Tivolis Pantomimeteater i Harlekins gnistrende Skikkelse.

Ved Carstensens Benefice i 1843 optraadte Volkersen første Gang paa Tivolis „aabne“ Teater i „Harlekin mekanisk Statue“, og blev fra næste Sæson sammen med Hesse og *Busholm* engageret til denne Scene, hvis Pryd og Støtter de i omkring 50 Aar skulde blive.

Men allerede det følgende Aar blev der Kamp. Brødrene Price nedlagde i Henhold til deres Teaterprivilegium Forbud mod sceniske Forestillinger i Tivoli, og „det kgl. danske Cancelli“ gav dem Medhold. Tivoli arrangerede da i Stedet for Pantomimer en Række „Tableaux vivants“; det første fremstillede

„Pjerrot paa Dødslejet“, en lystig Spot i Smag med „Den danske Comoedies Ligbegængelse“.

I Sæsonen 1845 blev der etableret en Art Fællesdrift mellem Tivoli og Vesterbros Teater, og Volkersen, Hesse og Busholm optraadte paa dette Teater, der havde faaet en direkte Indgang fra Tivoli, i deres Pantomimeroller. To Aar efter gav Kong Christian d. VIII dog Volkersen Bevilling til i Residensstaden at give „mimiske og atletiske Forestillinger“, og fra 1847 indtil nu er „Pantomimeteatret“ et fast Led i Tivolis Program.

Børnene foran Pantomime-Teatret.

Slægt efter Slægt har staaet foran det aabne Teater, som i 1874 af Architekten, Professor V. Dahlerup opførtes i dets nuværende karakteristiske, kinesiske Stil med Paafuglehale-Tæppet, og unge og gamle i Forening har glædet sig over de klassiske Pantomimer, som for Børnene har Nyhedens, for de Ældre Mindernes Glans.

De senere Aar er Repertoiret blevet fornyet dels med Eventyr-Pantomimer, dels med Balletdivertisse-

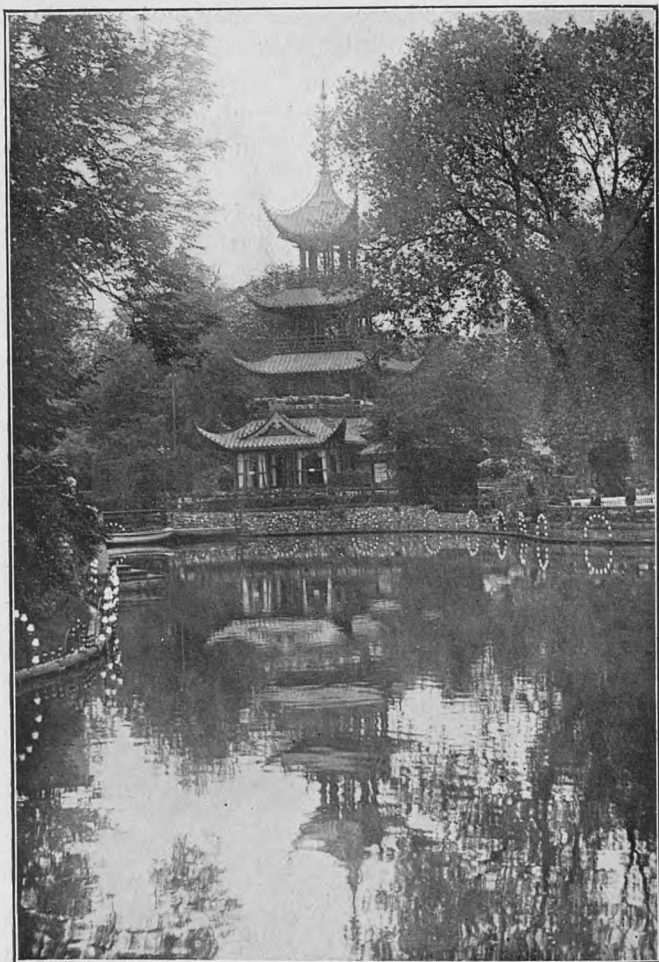
menter og mere moderne „Udstyrspantomimer“, ligesom forskellige udenlandske Selskaber, navnlig Ballet-Ensembler, har optraadt paa Teatret. Her skal blot nævnes Søstrene *Healey* og Søstrene *Carey*, hvis Fader var Bournonvilles Efterfølger som Balletmester ved det kgl. Teater.

Pantomimeteatret har ogsaa afgivet Skueplads for Revyer og Operetter, navnlig i Aarhundredets sidste Decennier. Skuespillerparret *Frederik* og *Elisabeth Christensen* gjorde sig her meget populære, og selve den parisiske Operettestjerne, Madame *Anna Judic*, har sunget sine Kupletter fra Paafugleteatrets skraa Brædder.

Teatrets Drift lededes i mange Aar af *Peter Busholm jr.* og senere af *Viggo Wendrich*; fra 1912 knyttes kgl. Balletdanser *Paul Huld* til den gamle Scene som Balletinstruktør og blev efter *Wendrichs* Død 1916 Pantomimeteatrets Leder og Instruktør, for det ældre Repertoires Vedkommende dog bistaaet af Frk. *Anna Kjerrumgaard*, som i over 40 Aar har været en af Teatrets bærende Kræfter.

Blandt Teatrets nuværende Personale maa ogsaa nævnes dets mangeaarige Pjerrotfremstiller, *Carl Pedersen*.

Mellem den klassiske, „casortiske“ Pantomime og den moderne Udstyrsballet med sine Lyseffekter og Kustymcoverraskelser skiftes Sol og Vind lige, — hver Aften spilles en Forestilling af hver Art, — og man kan med Rette sige, at næppe noget Sted i Tivoli rækker Fortid og Nutid hinanden Haanden mere fornøjeligt og hjerteligt end her ved det gamle Pantomimeteater.

Det kinesiske Taarn.

CIRCUS, TEATER, VARIÉTÉ O. L.

Medens Pantomimeteatret, som vi har set, kun undtagelsesvis har været benyttet som „Talescene“, havde man i Tivolis gamle „Circus“ — en Træbyg-

ning med Telttag, der var beliggende omtrent paa det Sted bag Koncertsalen, hvor „Rosengaarden“ nu findes — allerede i Aarene 1855, 1864 og 1874 afholdt Teaterforestillinger med Skuespilpersonaler, blandt hvilke *Kirchheiner*, *Ferdinand Schmidt*, *Carl Wulff* o. fl. var yndede Kræfter.

Der opførtes Vaudeviller, smaa Lystspil og, i den sidste Periode, Sommerrevyer. Oprindeligt var denne Circus naturligvis bestemt til Beriderforestillinger, og en Række af Manegens bedste Navne har da ogsaa været knyttet hertil — f. Eks. *Gauthier*, *Loisset*, *Cooke*, *Salamonsky*, *Hertzog*, *Schumann* og *Krembsen*.

Da den nuværende store Koncertsal blev taget i Brug i 1902, blev „Glassalen“s Tribune Hjemstedet for musikalsk-dramatiske Præstationer i Forbindelse med Oplæsninger o. l. under Ledelse af Direktør *Folmer Hansen*. Under dennes fireaarige Styrelse antog „Glassalen“ mere og mere fast Form af et Operetteater; bl. a. var Damerne *Gerda Christophersen*, *Gerda Krum*, *Ayoë Hass*, *Jutta Lund*, *Gudrun Carlson* og *Olga Hofman* samt Herrerne *Marius Berggreen*, *Holger Reenberg*, *Victor Neumann*, *Carl Alstrup* og *Johs. Herskind* de bærende Kræfter i de talrige smaa Operetter og Opera-Udtog, af hvilke Repertoiret bestod.

I Aaret 1906 foretoges en Ombygning af den hidtil meget primitive Scene, og Direktør *Emil Wulff* rykkede nu ind med Størstedelen af sit Personale fra Frederiksberg Teater, samtidig med at Lokalet fik det officielle Navn „Tivolis Teatersal“. Foruden Vaudeviller og smaa Lystspil blev en aktuel Sommerrevy under det staaende Navn „Sommerrejsen“ den aftenlige Hovedforestilling. I Sæsonerne 1912 og 1913 ledede Direktør *Knud Lumbye* Teatersalens Forestillinger, i 1914 Direktør *Otto Jacobsen* og derefter Direktør *Hilmar Clausen*, med fhv. Teaterdirektør *Vilh. Petersen* som Sceneinstruktør.

Da Teatersalen i 1917 atter blev Koncertsal („Glas-salen“) blev det disse to Herrer, som overtog Ledelsen af det nye, i „Olympia“ ved Vestre Boulevard indrettede „Sommerteater“ og i ni Sæsoner — indtil ifjor — drev dette som Revyteater.

Denne Bygnings Skæbne har været meget omtumlet og skiftende, ligesom dens mange Navne: „Arenateatret“ — „Olympia“ — „Vinterpaladset“ — „Sommerteatret“ — „Arena“ — foruden Titleerne paa alle de Festarrangementer, om hvilke Bygningen i elleve Sommersæsoner (fra 1906—1916) dannede Rammen, vidner om dens mangeartede Anvendelse. Senest i Vinteren 1925—26 var den paany Genstand for en gennemgribende Ombygning og fremstod derefter som Filmsteater under Direktion af Hr. *H. C. Thomsen-Ryhave*, hvorpaa den fra Tivolisæsonens Begyndelse atter skiftede Ham og fremtraadte i Sommerdragt som „Danseetablissementet Arena“, i hvilken Egenskab det nu for Tiden drager mange glade Tivoligæster indenfor sine Mure.

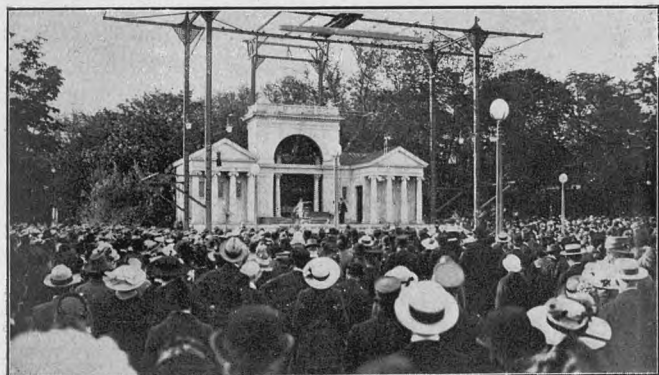
* * *

I Tiden før 1906 ledede Direktør *Nicolai Schultz* i mange Aar „Arenateatret“ som Variétélokale. Foruden dette tilhører ogsaa de øvrige Lokaliteter, som havde Karakter af „Variétéer“ eller „Sangerindepaviljoner“ en længst forsvunden Tid. Med et halvt vemodigt Smil vil mange ældre Københavnerne dog endnu kunne mindes „Tivolis Variété“, populært kaldet „Kisten“, ved Vesterbros Passage under Ledelse af den gamle Visedigter *W. Rantzeu*.

Dette Lokale gennemgik fra Begyndelsen af dette Aarhundrede en stadig opadstigende Udvikling under Direktørerne *H. O. Carlson* og *P. B. Wunsch* for i den nuværende Epøke under Direktørerne

Oscar Holst og *A. Bagge* at være blevet et stærkt besøgt Operette-Teater i let Stil.

De øvrige, i Tivolis Ungdom, eksisterende Sangpauluner, „Danielsens Pavillon“, „Øen“ og senere Fregatten „Sct. Georg“ paa Tivolisøen (under Ledelse af „Admiralen“ *Thor Jensen*) hører Mindernes Verden til, ligesom selve den smukke Fregat, der blev bygget til Udstillingen 1888, og som en Vinternat 12 Aar senere sprang læk og stille sank ned paa Bunden af Stadsgravens Vand.

Plænen.

KUNSTNERPLÆNEN

Overfor den Hærskare af Akrobater, Linedansere, Kunstcyklister, Gymnastikere i Luften og paa Jorden, som i de forløbne 83 Aar har optraadt i Tivoli, maa man give op med Hensyn til Detailler og Navne. Alle Klodens Nationaliteter har været repræsenteret, alle Arter af Idræt er blevet dyrket.

Enkelte af de mest fremragende vil dog endnu huskes: Luftgymnastikerne *Hanlon Volta*, Brødrene

Silbons, Selskabet *Sylvester Schæffer*. Skøjteløberne *Fletcher*, Brødrene *Elton*, Arabertruppen *Hadji-Abdullah*, Athleten *Georg Jagendorfer*, Linedanseren *Menotti*, Linedanserinderne *Ella Zuila* og *Lulu* og Søstrene *Elvira* og *Gisela Madigan*, af hvilke den førstnævntes tragiske Kærlighedsdrama i sin Tid vakte megen Opsigt.

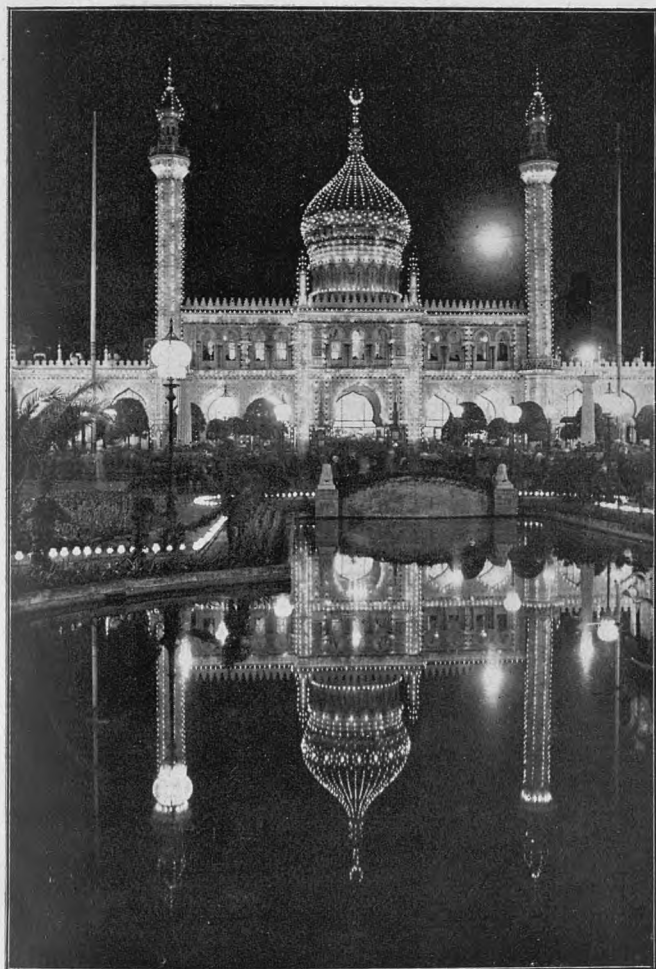
Efter Verdenskrigens Udbrud indtraadte der i en længere Aarrække betydelige Vanskeligheder for Tivoli ved at fremskaffe første Klasses Artistnumre; dog vil man kunne fremhæve Familien *Sylvester Kremo*, Japanertruppen *Miku Ando*, Luftgymnastikerne *Klein*, Taarnlinedanserne *Wichmann*, Skoleryttersken *Baptista Schreiber*, og iaar bl. a. Kunstcyklisterne *Ruis & Artix* og *Max Franciscos* Automobil-Looping.

Som Leder af Tivolis Plæneforestillinger maa fra de senere Aartier nævnes *Lars Larsen* og den nuværende Impresario *Pierre Hoffland*.

En Mængde Ballonopstigninger har fundet Sted fra Tivoli. De første foretoges af *Joseph Tardini* fra Modena i August 1851; han omkom i Kalveboderne nogle Uger efter, da han var steget op fra Christiansborgs Ridebane. Efter en Snes Aars Pause optoges Ballonfarterne igen, og talrige udenlandske Luftskippere, saavel Damer som Herrer, steg op fra Tivoli, bl. a. *Sievel*, Madame *Poitevin*, Mlle. *Godard*, Kaptajn *Julhes* og Kaptajn *Godard*, Føreren af Captif-Ballonen „Montebello“.

Endelig har den danske Luftskipper *Lauritz Johansen*, der i mange Aar var Restauratør i Pantomimeteatrets Restaurant, og som ialt foretog over hundrede Luftfarter uden nævneværdige Uheld, startet det langt overvejende Antal af disse Rejser fra Tivolis Kunstnerplæne.

„Dansk Aëronautisk Selskab“ har ved flere Lejligheder fra Tivoli ladet foretage Opstigninger til Di-

Koncertsalen illumineret.

stance-Ballonfarter, og den schweiziske Aëronaut *Spelterini's* Opstigninger i Sæsonen 1922 med sin store Ballon „Sirius“ vakte ligeledes betydelig Interesse i vide Kredse.

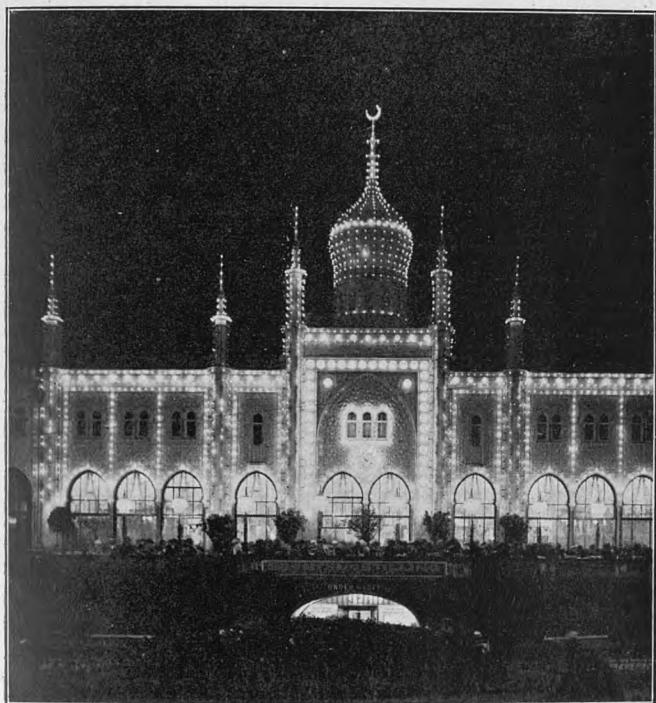
FESTER OG FESTARRANGEMENTER

Hver Søn- og Helligdag i de forløbne 83 Sæsoner — undtagen i Krigsaarene 1917—18, da Lysforbruget blev rationeret — har Illuminationen tindret i Tivolis Alléer, og Bygningerne straalet i mangefarvet Lysglans. Først som Wauxhall-Lamper, senere som Gas, og senest som elektriske Glødelamper; Udviklingens Lov er fulgt, men ogsaa Kontinuitetens, saa at man paa de store Festaftener stadig ser alle disse Former repræsenteret, hver ejende sin Charme.

Og den straalende Afslutning paa en Tivoli-Festaften dannes af *Fyrværkeriet*, som trods nogen Kritik over dets Ensartethed — der ikke kan undgaas paa Grund af de vanskelige og indskrænkede Terrænforhold, hvorunder det afbrændes — altid modtages med Glæde af de mange Tusinder, over hvis Hoveder det sender sin farvemættede, dundrende Afskedshilsen.

Berømt var Tivolis første Fyrværker, Italieneren *Gaetano Amici*, der afløstes af Overkrigskommissær *Høegh-Guldberg*; og i 40 Aar — indtil sin Død i 1922 — løste *Fritz Busch* paa udmærket Maade sin, paa Grund af Tivolis Beliggenhed stedse vanskeligere Opgave som Kunstfyrværker. Han efterfulgtes af sin Medarbejder, Tivolis nuværende Kunstfyrværker, *Holger Pedersen*.

Blandt de mange store *Festarrangementer*, som i de sidste ca. 40 Aar har været særlige Attraktioner, bør nævnes det „italienske“ i 1887 — Teatermaler *Carl Lunds* fortrinlige Debut som Tivolis Dekorationsmester — Høstfesterne med Amagerland og Bøndergaard — Japanesiske Fester — „Granada“, hvor Dansen med Konfettikastning indførtes — „Elverhøj“ — „Underverdenen“ — „Bagdad“ — „Piazza del Popolo“ — „Den hvide By“ — „Rosen

Bazaren illumineret.

blusser“ — „Ægypten“ — „I Borgegaard“ — „Forum“, — „Den gamle Købstad“ — „Den nye By“ og „Købmandsgaarden“. Alle disse Friluftsarangementers Dekorationer er udgaaede fra *Carl Lunds* Haand, og de har i overvejende Grad dannet Rammen om Dans.

Men desuden har, — som berørt under Omtalen af Tivolis Teatre, — Arenateaterbygningen i en Række Sommersæsoner afgivet Plads for Festarrangementer (med Dans), hvor særlig Belysningseffekterne har spillet en fremtrædende Rolle, saaledes bl. a. „Røde Mølle“ — „I Solen“ — „Guldregn“ — „Den sorte

Gryde“ og „Den blaa Fugl“. Dog har ogsaa fantasi-fulde og dekorative Arrangementer af anden Karakter været til Huse i „Olympia“; der er Grund til at nævne „Gamle Tivoli“ — „Blaa Grotte“ — „Paddehatten“ og sidst „Den gamle Vold“, som alle skyldes den smukkeste Forening af Teatermaler *Carl Lunds* sikre Kunst og Belysningsmester *Georg Perssons* tekniske Snille.

Siden 1916 har der ingen „Inden-Døres“-Festarrangementer været fremstillet, grundet paa „Olympia“s Omdannelse til anden Brug. Derimod var der endnu i 1918 et Friluftsansarrangement — det førnævnte „Købmandsgaarden“, — der i de følgende Sæsoner afløstes af „Det brogede Hjørne“ og „Det muntre Hjørne“, som derefter i temmelig uforandret Skikkelse blev drevet som Danseplads i Forbindelse med forskellige Forlystelser og som endnu er Benævnelsen paa det Hjørne af Tivoli, hvor Friluftsdansens Glæder dyrkes.

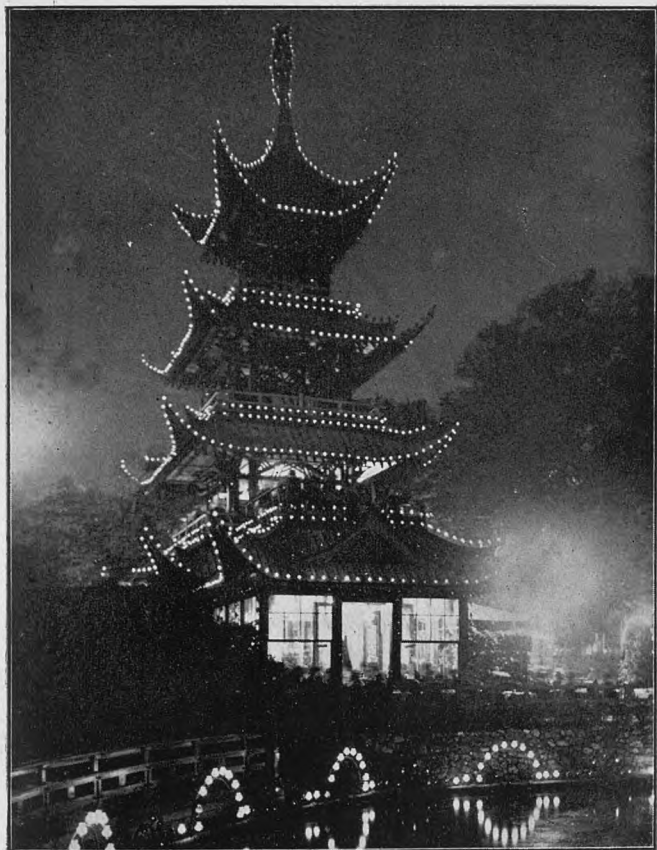
* * *

Som den lille Stat i Staten, Tivoli ofte siges at være, har Etablissementet ogsaa en lille Hærstyrke, „Tivoli-Garden“.

I sin nuværende Skikkelse, uniformeret som Gardekorps, kan dens Historie føres tilbage til 1868; dog paraderede allerede i 1844 en lille Militærvagt, nærmest af fransk Snit. Men ogsaa den nuværende Tivoligarde har gennemgaaet en Udvikling, dels i mange Aar under Ledelse af Krigsassessor *Otto Jørgensen*, og siden 1907 under Kommando og Instruktion af *Louis Scheiding*, som med levende Interesse har arbejdet paa at fremstille et virkeligt lille Mønsterkorps af raske Dreng, Hestgardister, Fodgarde og Marine-Artilleri.

Naar Tivoligarden trækker op i Galauniformer,

pudset og blanktskinnende, med Kanoner og Faner og klingende Spil, da er der Fest i Tivoli, og det rød-hvide Korps er selv et malerisk og fornøjeligt Led i Festprogrammet.

Det kinesiske Taarn illumineret,

Det er ikke for meget sagt, at ingen større officiel Festlighed i København i de sidste 83 Somre har fundet Sted, uden at den i det mindste én Aften er blevet henlagt til Tivoli.

Af saadanne mindeværdige Lejligheder, hvor Tivoli saa at sige i nogle Timer har repræsenteret Byen København overfor dens Gæster, kan nævnes det skandinaviske Studentermøde 1862, det sønderjydske Besøg, den internationale Lægekongres i 1884, da Alverdens medicinske Berømtheder kom sejlene i en Eskadre af Dampere op gennem Kalveboderne og lagde til udfor Tivoli, der straaledede i et Hav af Lys, og hvor henved 30,000 Mennesker under Bombers og Raketers Ildregn bød Videnskaben Velkommen, den internationale Journalist-Kongres, de store Haandværkerfester i 1904 og Festerne i Anledning af Livgardens 250-Aars Jubilæum 1908, hvor Tivoli, ligesom ved flere andre Lejligheder, havde Besøg af den danske Kongefamilie.

Mindeværdig er ogsaa den internationale Pressekongres' Besøg d. 16. Juni 1914, hvor Journalister fra alle Verdens Lande, efter en Festmiddag i Paladsteatret, i Fakkeltelysning og under Parade af Spejdere og af Tivoligarden i samlet Optog begav sig ind i Tivoli, hvor alt straaledede i ekstraordinær Festillumination, og hvor Direktør *Arne-Petersen* modtog Verdenspressen ved Indgangsportalen, medens funkende Bomber og Raketter steg til Himmels. Det følte som et stort Øjeblik i Byens og Tivolis Historie.

Seks Uger efter brød Verdenskrigen ud, og i de kommende Sæsoner havde Tivoli mange Vanskeligheder at kæmpe med, thi i Krigsaarene greb de mange Restriktioner og Rationeringer føleligt ind i Etablissementets Drift.

Illumination maatte i lange Tider ganske aflyses, Sommertiden blev indført, Teaterforestillingernes Antal begrænsedes o. s. fr. Kun de aarlige Fødselsdagsfester lykkedes det Tivolis Ledelse at opnaa Myndighedernes Dispensation til at afholde — dog

kun med Anvendelse af gammeldags „Wauxhall-Illumination“ med Olielamper og Lys.

Det ængstende Tryk hævedes dog lidt efter lidt, og Besøget steg Aar for Aar. I Sommeren 1916 passerede for første Gang i nogen Sæson den „Millionte“ Gæst gennem Tælleapparaterne. Det var den 3. September, og den overraskede og lykkelige Gæst — en københavnsk Borgerfrue — fik af Direktionen ved en lille festlig Modtagelse paa Tivolis Kontor overrakt en blomsterfyldt Sølvbowle. Siden da har Besøget hver følgende Sæson oversteget Millionen; man var i Sommeren 1918 allerede den 7. Septbr. oppe paa $1\frac{1}{2}$ Million, og i Sæsonen 1919 naaede Tivoli det indtil Dato højeste Besøgtal, nemlig 1,925,302 betalende Gæster. — De følgende Aar indtraadte Efterkrigstidens pinlige Virkninger herhjemme og trykkede hele Erhvervslivet — og dermed ogsaa Forlystelseslivet.

Ganske vist kunde Illuminationen tændes paany, og store Fester afholdtes atter ved mange Lejligheder — saaledes „den sønderjydske Fest“ i Maj 1919, „Festen for Verdensfredsmærket“ i August samme Aar, det danske Journalistforbunds aarligt tilbagevendende „Rundskuedags-Fest“, Festen for de franske Besættelsestroppers Besøg i Maj 1920, Genforeningsfesten d. 9. Juli samme Aar, Festen i 1923 for de internationale Parlamentarikere, den store Spejderfest (Jamborée) i 1924, Festerne i 1925 for Dansk-Amerikanerne og i Anledning af „Den internationale Hotelværterforenings Besøg, o. s. v.

Men om end disse Sæsoner opviste meget smukke Besøgtal, liggende omkring $1\frac{3}{4}$ Million hver Sommer, synes dog Kulminationen foreløbigt at være naaet i Aaret 1919, og der skal sikkert indtræde varigere Bedring i dansk Erhvervsliv, førend nye Rekorder

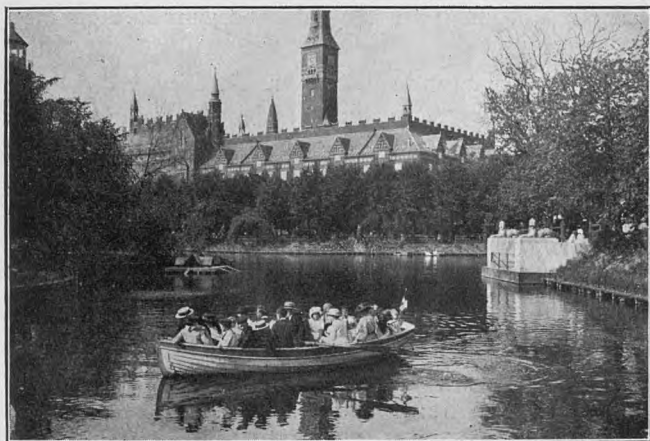
Fyrværkeriet.

for Besøgantallet kan sættes. Glædeligt er det dog at notere, at Turiststrømmen udefra nu — i 1926 — atter i stigende Omfang søger til Danmark, til København og til Tivoli.

BESTYRELSE, DIREKTION OG EMBEDSMÆND

Siden Georg Carstensen og hans Aktionær-Komité arbejdede sammen og tilsidst imod hinanden, har en Række forskellige Mænd forestaaet Tivoli som administrerende Direktører, i mere eller mindre god Forstaaelse med den „Kontrolkomité“, som danner Selskabets Bestyrelse.

Blandt de ældre Tiders ledende Kræfter kan nævnes *Reitzel, H. P. Holst, Ad. v. d. Recke, Melsing*, der

Tivoli-Søen (med Raadhuset i Baggrunden).

var lige saa medgørlig, som *C. A. Meyer*, der førte en langvarig Krig mod den øvrige Ledelse, var det modsatte.

Fra 1868 til 1885 havde Tivoli i *Bernhard Olsen* en overordentlig dygtig Direktør, som med Energi og sikker Smag forskønnede Etablissementet arkitektonisk og ved rigelige Blomsteranlæg og Beplantninger bevarede Havens parkagtige Karakter.

I hans Efterfølger, *Robert Watts* Direktionstid faldt Udstillingsaaret 1888, der kom til at spille en saa betydningsfuld Rolle i Tivolis Tilværelse, og hvor

det viste sig at være baade klogt og ærefuldt, at Direktion og Bestyrelse indgik en intim Alliance med det store, nationale Foretagende, som den nordiske Udstilling blev.

Medvirkende i dette Samarbejde var i fremtrædende Grad Grosserer *T. S. Thrane*, der siden 1880 havde været Bestyrelsesmedlem og Tilsynsførende. *T. S. Thrane*, som efter *Watts Død* i 1894 blev Tivolis Ene-Direktør, ofrede sig i ganske sjælden Grad for Etablissementet, hvis økonomiske Konsolidering han ved sin store Forretningsdygtighed gennemførte med afgjort Held.

Tivolis nuværende Direktør, Architekt *K. Arne-Petersen*, overtog den kunstneriske Ledelse i 1899, medens Bestyrelsens Formand, Fabrikant *Axel Meyer*, og efter ham Fabrikant *Bjørn Stephensen*, siden *T. S. Thranes Død* i 1910 har ført Tilsyn med Driften som Bestyrelsens Delegerede. Fra 1. Juni 1925 er Hr. *Victor Lemkow* ansat som Meddirektør.

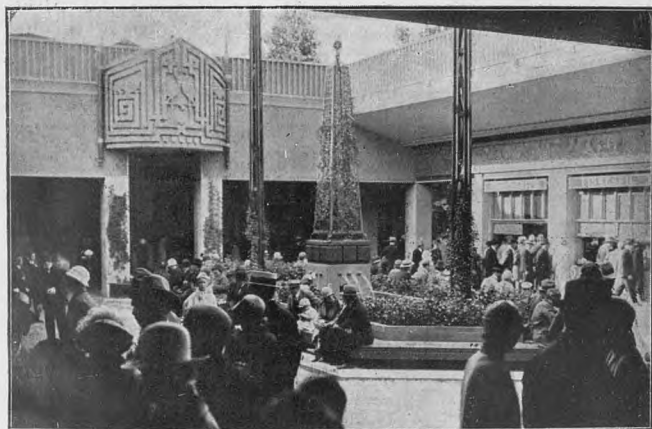
Blandt de af Offentligheden bedst kendte Mænd, som i de sidste halvthundrede Aar har haft Sæde i Aktieselskabet Kjøbenhavns Sommertivolis Bestyrelse kan iøvrigt nævnes Konsul *P. Hansen*, Søllerødgaard, Overretsprokurator *V. Schytte*, Direktør *M. V. Brun*, Oberst *Sommerfeldt*, Højesterets-Justitiarius, Dr. jur. *Niels Lassen* og Fabrikdirektør *Harald Bing*.

Den nuværende Bestyrelse bestaar af D'Herrer Kabinetssekretær, Kammerherre *A. Krieger* (Formand), Højesteretssagfører *Frits Bülow* (Næstformand), Fabrikant *Bjørn Stephensen*, Direktør *Benny Dessau* og Kammerherre, Gesandt *J. Clan* samt de to Direktører.

Tivolis Kontorembedsmænd har ikke været talrige i de forløbne 83 Aar. Den første Bogholder, *H. Vium*, fungerede i 22 Aar og efterfulgtes af Kammerraad *E. R. Fischer*, der beklædte Stillingen i 40 Aar, og den nuværende Hovedbogholder *Georg K.*

Harvild har været knyttet til Tivolis Kontor siden 1906.

Som Kontorchef har *Rich. Rydberg* virket siden 1918, og blandt Tivolis Kasserere bør nævnes Krigsassessorerne *Joh. Petersen* og *V. Lebrecht* samt *O. J. C. Ladefoged*, der i 1924 afløstes af den nuværende Hovedkasserer *Oscar B. Jensen*.

„Rosengaarden“.

En Veteran i Tivoli-Kontorets Stab var ogsaa det populære Bud *Ditlev Jensen*, som døde i indeværende Aar efter 44 Aars Tjeneste.

Som Inspektører ved Etablissementet maa nævnes *Vald. Leisted*, som efter mange Aars Funktion efterfulgtes af Tømrrmester *Ole Olsen*, der fratraadte ifjor efter 20 Aars Virksomhed og afløstes af den nuværende Inspektør, Løjtnant *J. A. Eriksen*.

Da Aktieselskabet *Kjøbenhavns Sommertivolis* Kontrakt med *Københavns Magistrat* om Lejemaalet af Terrænet sidste Gang udløb i 1925, krævede det forudgaaende aarelange og meget omfattende For-

handlinger mellem Bestyrelsen og Magistraten, forinden man opnaaede en Overenskomst, der vel sikrer Tivoli dets Terræn indtil 1. Novbr. 1955, men paa i høj Grad ændrede Betingelser.

Store Krav til nye Bygningsforetagender og omfattende Reguleringer af Tivolis Randbebyggelse, især mod Bernstorffsgade, er saaledes bl. a. knyttet til Betingelserne for det fortsatte Lejemaal, og disse kostbare Ombygningsarbejder, der allerede paabegyndtes i Vinteren 1925—26 og i denne Sæson har sat sine Spor i Indretningen af „Rosengaarden“ bag Koncertsalen, Nybygninger ved Børnelegepladsen og Forandringer ved det „Muntre Hjørne“, vil endnu i flere Aar beskæftige Tivolis Ledelse og hidføre betydelige og iøjnefaldende Forandringer i Tivolis Fysiognomi.

* * *

De foranstaaende Linier giver kun et sammentrængt og flygtigt Tilbageblik over en Del af Hovedbegivenhederne i Tivolis Tilværelse gennem 83 Aar. Meget kunde endnu være nævnet, som turde paaregne Interesse, og statistiske Oplysninger er ganske udeladt.

Kun med et enkelt Tal skal det samlede Besøg i Tivoli fra 15. August 1843 til 1. August 1926 illustreres, men det er ogsaa et stort Tal, nemlig 53 Millioner 332 Tusinde, 388 betalende Personer (foruden Abonnenter og Frigængere i 83 Aar).

Pladsen tillader ikke her at skrive Tivolis Historie udførligere, og Tivoli dvæler heller ikke for længe ved Fortiden. Fremtiden ligger forude, det er dér, Arbejdet skal gøres og nye Sejre vindes. Thi, som Georg Carstensen skrev: „Tivoli bliver *aldrig* færdig —!“

Kjøbenhavn, d. 1. August 1926.

4-291-585-8

09.7911

Harvild, G. K.
Tivoli i Fortid og Nutid

ex.